

УДК 930.253:82-6]:027.54(477.411)НБУВ
DOI: 10.31866/2616-7654.12.2023.293564

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ П. КУЛІША У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Тетяна Новальська,
докторка історичних наук, професорка,
Київський національний університет
культури і мистецтв
(Київ, Україна)
e-mail: novalska@meta.ua
ORCID: 0000-0003-3093-3998

Катерина Тімофєєва,
докторка філософії,
Київський національний університет
культури і мистецтв
(Київ, Україна)
e-mail: voix@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6996-0566

Мета статті – виявити інформаційний потенціал епістолярної спадщини П. Куліша у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського шляхом аналізу та встановлення її документного змісту, що дає змогу відтворити ретроспективну інформацію, яка доповнює та розширює уже відомі факти про особистість.

Методи дослідження. У роботі поряд із загальнонауковими методами аналізу та синтезу використано історичний, системний, типологічний та естетичний, а також методи архівної та джерелознавчої евристики, джерелознавчої критики джерел, їх текстурального аналізу та реконструкції інформації.

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні інформаційних ресурсів, що представляють епістолярну спадщину П. Куліша у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Детально проаналізовано наявний документний масив, насамперед листи і телеграми, у вигляді як рукописів, так і копій (зокрема й машинописні статті дослідників П. Куліша), які становлять науковий інтерес для вивчення життєвого і творчого доробку письменника.

Основні висновки. У фондах ІР НБУВ налічується близько півтори тисячі листів П. Куліша, які охоплюють довгий хронологічний діапазон та презентують імена багатьох кореспондентів, як загальновідомих, так і невідомих, а також листи без зазначення імен адресатів. Архів П. Куліша не сконсолідований в одному фонді, а розпорошений по різних фондах наукової установи: I, II, VII, X, 63, 95, 112, 131, 170, 172, 251, 315, 338 (загальна кількість становить 12 фондів). На окрему увагу у висвітленні зазначеного матеріалу заслуговують комплексні фонди № I «Літературні матеріали» та № III «Листування», а також фонд № X «Архів української Академії наук», в яких найбільше за чисельністю переважають епістолярні документи митця. Варта уваги і колекція документів П. Куліша, яка зберігається у фонді № 315 і представлена епістолярним блоком автора. У складі фонду № I зберігаються близько однієї тисячі листів П. Куліша, багато з яких не містять відомостей про адресатів (пошкоджений документ чи невстановлена особа-адресат), що заважає повною мірою відтворити ретроспективну інформацію, проте доповнює та розширює уже відомі факти.

Епістоли П. Куліша до своїх адресатів зафіксували інформацію біографічного характеру, що є цінним доповненням до його власного просопографічного портрета. Здебільшого листи письменника характеризуються інформативним змістом, оскільки розраховані на

прочитання конкретною людиною. Крім того, на той час листування було одним із найголовніших засобів комунікації.

Ключові слова: інформаційний потенціал; інформаційний ресурс; П. Куліш; архівний документ; архівні джерела; рукописи; архівні фонди; архівна справа; Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського; епістолярна спадщина; лист.

ВСТУП

Приватна епістолярна спадщина українських письменників є духовним здобутком української культури та історії і належить до національної рукописної спадщини України. Тривалий час епістолярні джерела вважалися лише допоміжними до основних (художніх текстів, біографічних відомостей, відгуків сучасників тощо). Проте за останні два десятиліття науковці дійшли висновку, що письменницький епістолярій може виступати як повновартісне мистецьке явище і самостійне джерело інформації, причому інформації унікальної та неповторної.

Неможливо вивчати українське культурне та суспільно-політичне життя ХІХ – початку ХХ ст. без використання листів найвизначніших діячів України означеної доби, і в цьому контексті творча спадщина П. Куліша посідає провідне місце. Ім'я П. Куліша тривалий час замовчувалось, його творчість була заборонена для українського читача, піддавалась остракізму та фальшуванню, що завдало непоправних наслідків для сприйняття його нащадками.

Переоцінка та вивчення архівних джерел (насамперед приватних кореспонденцій автора «Чорної ради»), введення їх у науковий обіг є напрочуд актуальним. Перед бібліотечною та архівною галуззю України постає питання належного збереження й реконструкції архівних і рукописних документів та їх інформаційного представлення.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (далі НБУВ) – найбільша українська книгозбірня, фонди якої нараховують 18 млн примірників. У структурі бібліотеки є Інститут рукопису з півтора мільйонним фондом різноманітних рукописних джерел. І введення ретроспективних документів до соціального обігу є важливою проблемою, її вирішення залежить від багатьох чинників, а саме: створення уніфікованих класифікаційних систем документальної інформації, єдиних стандартів опису складу та змісту архівних і рукописних документів. Важливим чинником у дослідженні епістолярних надбань є джерелознавчий аспект, основа якого ґрунтується на створенні каталогів, картотек, описів, реєстрів, списків, фондових, міжфондових, міжархівних та інших покажчиків. Як зауважує Г. Боряк, немає жодного сумніву в тому, що інформаційна ємність документа історично необмежена, і кожний дослідник, виходячи зі своєї мети, буде вивчати джерела знову й знову. Але процес пошуку необхідних джерел можна суттєво прискорити, якщо спрямувати зусилля на пріоритетний розвиток науково-інформаційної галузі національних документальних ресурсів, на створення сучасних довідково-інформаційних систем, що відображали б документальний фонд України (Боряк, 1995). І таким чином це полегшило б пошук рукописних матеріалів у різних архівних фондах та сприяло створенню загальної класифікації при опрацюванні епістолярних джерел видатних особистостей.

Основне завдання, що стоїть перед дослідниками епістолярних джерел, – це виявлення рівня інформаційного потенціалу і оцінка закладеної в ньому інформації. Тільки проведення комплексного конкретно-джерелознавчого аналізу, з урахуванням об'єктивної еволюції і суб'єктивної основи створення епістолярних текстів, можуть наблизити дослідника до наукового розуміння та оцінки потенціалу можливостей джерела. Фахівцями цієї галузі в Україні є Г. Боряк, Л. Дубровіна, К. Новохатський, Т. Захарченко, І. Антоненко, А. Кисельова, Л. Юдіна, В. Ляхоцький, К. Климова, Л. Левченко, А. Попова, А. Хромов.

Листування письменника становить науковий інтерес не лише як матеріал для вивчення біографії, а й як оригінальний чинник, у якому відображена вся багатогранність духовного життя письменника, індивідуальні особливості його мислення, стиль творчої особистості, ті чи інші художні, культурні та суспільні тенденції, до яких митець причетний. Листи поглиблюють уявлення про митця, а також акцентують увагу на тих морально-етичних категоріях, які лежать в основі формування особистості, зокрема поняття порядності, честі. Листи майже усіх українських письменників XIX ст. містять відгомін усього, що хвилювало майстрів української писемності у їх творчому, приватному та громадському житті (Кузьменко, 2016, с. 109–110).

Лист є водночас і історичним, архівним джерелом, і результатом інтелектуальної та творчої праці адресанта, який жив і творив за певних історичних умов. Письменницька епістола увібрала в себе всі складові стосовно визначення самого поняття «лист» (це стосується історичного, джерелознавчого, інформаційного, літературознавчого, лінгвістичного, культурологічного, естетико-психологічного, соціокомунікативного аспектів розгляду листа).

Мета статті – виявити інформаційний потенціал епістолярної спадщини П. Куліша у фондах НБУВ.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У роботі поряд із загальнонауковими методами аналізу та синтезу використано історичний, історично-генетичний, генеалогічний, біографічний, системний, типологічний та естетичний, а також методи архівної та джерелознавчої евристики, джерелознавчої критики джерел, їх текстуального аналізу та реконструкції інформації. При цьому важливе значення має всебічність аналізу, зіставлення, логічної обумовленості інтерпретацій та висновків. Для всебічного висвітлення проблеми у дослідженні були залучені такі суміжні наукові дисципліни, як: архівознавство, історія, епістолографія, літературознавство, лінгвістика, психологія, етика й естетика. У розвідці важлива роль належить аксіологічному методу, який дав змогу визначити цінність епістолярію П. Куліша, що, насамперед сприяє розумінню духовних запитів суспільства, парадигми 40–90-х рр. XIX ст.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інститут рукописів НБУВ налічує велику кількість кореспонденції П. Куліша, яка охоплює довгий хронологічний діапазон та представлена чисельними адресатами. Документні матеріали, які дотичні до імені П. Куліша і представлені в бібліотечній установі, стосуються біографії, службової та громадської діяльності, наукового і творчого доробку та епістолярної спадщини письменника.

У фонді № I зберігається великий масив епістолярного доробку П. Куліша, зауважимо, що чималий відсоток листів не має адресатів, лише вказується в епістолі адресант – П. Куліш, переважно це копії рукописів, які ще й не містять дати написання листа. Можна навіть піддати сумніву чи справді ці документи належать П. Кулішу, але за змістом вказують саме на цього адресанта. Як приклад подається лист-копія, де адресант пише до свого майбутнього квартиранта: «... я представляю Вам свою квартиру ви полное распоряжение до моего возвращения, хоть бы я воротился не раньше, как через два года. Что бы Васъ не стесняло проживание в моих комнатах даромъ, то да будет Вамъ известно, что съ Нади и проежого не приходится брать платы, и я собственно для нихъ оказываю такое безпримерное великодушіе, как для людей совершенно безцеремонныхъ. Следовательно прошу не считать себя обязанного мне. Теперь, надеюсь, Вы уже спокойно переселитесь на Вознесенскій проспект» (Лист П. Куліша до невідомого адресата, б.д., арк. 1). У цитаті згадується ім'я Надії, можливо, це сестра дружини П. Куліша, яка досить часто гостювала у Кулішів.

Когорта незнаних адресатів становить значний відсоток від усіх епістол, що зібрані у фонді № I. Для прикладу подаються номери таких справ: № 29402, № 29404–29407, № 29412–29414, № 29416, № 29430, № 29433–29441, № 29456–29477, № 29479–29482, № 2987–29490, № 29498–29503, № 29505–29520, № 29972, № 29974–29989.

Великий пласт епістолярних матеріалів належить до родинного спілкування, оскільки у дружини П. Куліша була велика сім'я. Ганна Барвінок мала шестеро братів і дві сестри, з якими подружжя Кулішів вели розлоге листування. Зазначимо листи П. Куліша до одного з братів його дружини – Віктора Білозерського, які перебувають на зберіганні фонду № I у справах № 28932–28934, в останній справі зберігається лист, який одночасно адресований до вищезазначеного адресата і його матері; до Василя Білозерського – № 28926–28929, № 28931, № 28477 – ця справа представлена автографом, і в ній міститься ще лист до В. Буткова; до Олександра Білозерського – № 28901–28925, у справі № 29084 є лист, що адресований одночасно і О. Білозерському, і Варварі Михайлівні; до Олімпія Білозерського – справи № 29069–29070. Продовжує родинне листування блок листів П. Куліша до Н. Білозерської (після одруження – Н. Забіла), сестри О. Куліш, про це свідчать справи № 28844–28856, № 28861–28879, № 28882–28900, № 29142–29146. Маємо значну кореспондентську спадщину П. Куліша до дядька Ганни Барвінок – Миколи Даниловича Білозерського, хронологія їхнього листування становить із 1842 по 1869 р., що зафіксовано у справах № 28977–28999, № 29000–29064. Безпосередньо листи П. Куліша до Ганни Барвінок представлені у вище зазначеному фонді великою кількістю у справах № 28757–28840; № 29193–29203; № 29221–29228. Ці кореспонденції датуються переважно 1850–1860-ми рр., періодом, коли П. Куліш більшість часу проводив у Москві та Санкт-Петербурзі, періодом загострення подружніх відносин між П. і О. Куліш.

Знаходимо листи письменника до рідні молодшого покоління (племінників і внуків дружини митця): названої внучки Марусі (Лист П. Куліша до Марусі-внучки, 1891–1892, 1896, арк. 26), до Лесі (Лист П. Куліша до Лесі, б.д.б). Справа № 29427 [Архів Куліша] представлена блоком із шести листів-копій на 26 арк. (зшитий зошит). Початок усіх листів (привітання), які містяться у справі, мають поетичний

характер і вже самі за себе говорять про ставлення адресанта до адресантки: «Кохана Внучко, сизокрила голубко!» (*Лист П. Куліша до Марусі-внучки*, 1891–1892, 1896, арк. 1, 2, 7). У фондовому каталозі міститься справа № 29148, в каталожній картці зазначено лист П. Куліша до Люсі. Це помилка, і вона виправлена лише у самій справі, оскільки лист адресований не Люсі, а Лесі (племінниці Кулішів). Про це свідчить сама епістола, яка починається зі слів: «Се твоя книжка, серденько Лесю!» (*Лист П. Куліша до Лесі*, б.д.а).

Родинне листування також відображене в справах № 29397–29400, № 29403, № 29408–29411, № 29415. У деяких з них є дописи від Ганни Барвінок: № 29411, № 29415. Зокрема, у справі № 29397 подані чорнові записи листа (писані й олівцем, і чорнилом), в яких зазначаються імена Лесі і Галі (*Лист П. Куліша до Лесі і Галі*, 1890). А ще адресант згадує про своїх улюблених биків: Нюхачка і Загреба (*Лист П. Куліша до Лесі і Галі*, 1890). Вищенаведена інформація, дає змогу зарахувати цю кореспонденцію до родинного листування. Чернетка писана на аркушах із голограмою, на якій зображені герб Російської імперії та напис: «Князя Паскевича», датований 15 березням 1890 р.

Продовжуючи тематику родинного листування, у зазначеному фонді I у справах № 29430–29435 [Архів Куліша] зберігаються 5 копій листів П. Куліша до М. Білозерської (матері його дружини, до тещі), що хронологічно датуються 1851–1853 рр. (*Листи П. Куліша до М. Білозерської*, 1851–1853). Копії цих листів зберігаються у справі № 204 фонду № 243 М. Петрова, в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтв України (ЦДАМЛМ України).

П. Куліш був активним просвітницьким та культурно-політичним діячем, спілкувався з багатьма представниками тодішньої політичної та творчої еліти, про це свідчить блок листів, який належить до ділового характеру спілкування, що нерідко мав забарвлення дружніх стосунків.

Яскравими представниками офіційно-ділового листування є епістоли П. Куліша, що представлені у фонді № I. Насамперед це лист П. Куліша, що немає ні початку, ні кінця, але адресант чітко звертається до «государственного контролера» (спр. № 29134), листи до редакцій журналів: «Край» (спр. № 29254) та літературного російського збірника на користь голодних людей (спр. № 29255). Рукопис П. Куліша, адресований особисто до редактора журналу «Чернігівський листок» міститься у спр. № 7410.

Справа № 29303 представлена епістолою 1890 р. до української типографії, де адресант уточнює термін для грошового внеску за друк збірки «Дзвін». У справі № 29249 (2 арк.) [Архів Куліша] міститься «Письмо П. А. Кулиша в общество дерптских студентов коллегіум в древнем русском городе Юрьеве» (1890). У вищезначеній справі цей лист-копія подається разом з передмовою М. Страр-Сиверського, де автор пояснює передумови написання цього листа. Автор передмови є одним з організаторів створення читальні, тобто бібліотеки корпорації «Запорозька сич». І для того, аби наповнити устанovu новими надходженнями, звернувся з проханням «к украинским и руським писателям о присылке в нашу библиотеку своих сочинений. Одним и з первых отозвался П. А. Кулиш с письмом прилагаемым здесь» (*Письмо П. А. Кулиша в общество*, 1890).

Продовжуючи досліджувати фонд № I, вкажемо на листи справи № 28753 – до В. Андрієвського; справи № 28841 – до П. Барилка; справи № 28843 – до

Е. Безлюдного, справи № 28754–28756 – до М. Балашенка; справи № 29149 – до М. Іванишева; справи № 29071 – до К. Бестужева-Рюміна; справи № 29085 – до В. Вовк-Карачевського (наступна справи № 29086 містить лист П. Куліша, який адресований М. Вовк-Карачевській); справи № 29072–29073 – до О. Бодянського, справи № 28935–28976 – І. Білозерського; справи № 29519 – до В. Шенрока; справи № 29087–29115 – до О. Гатцука; справи № 29160–29168 – до О. Кистяківського; справи № 29169–29189 – до Н. Кобринської; справи № 29134 – до М. Грабовського, справи № 31188 – до О. Данилевського; справи № 34.355 – до Б. Грінченка та його дружини М. Грінченко – № 32450; справи № 29116–29118 – до Л. Глібова та його дружини П. Глібової – № 29119–29133; справи № 29138–29139 – до С. Забіли; справи № 29140–29141 – до М. Забіли; справи № 28726, № 29150–29153 – до А. Кибальчич; справи № 29190–29191 – до М. Козленкова, справи № 29192 – до І. Козловського; справи № 29230 – до Я. Кухаренка; справи № 29231–29232 – до Ф. Лебединцева; справи № 29233–29237 – до М. Лободовського (переважно рукописи).

Наповнюють вищезазначений фонд і справи № 29304–29307 – до П. Чуйкевича, справи № 29308–29309 – до К. Шаповаленка, справи № 29257–29259 – до І. Славницького, справи № 29244–29248 – до О. Огоновського, справи № 29250–29252 – до М. Павлика, справи № 29383–29390 – до М. Юзефовича, справи № 29279–29281 – до Є. Тимченка, справи № 29283–29302 – до І. Троїцького.

Збережено листи П. Куліша до М. Старицького, з яким адресант був знайомий лише заочно завдяки листуванню (№ 29260–29261). Великий блок листів П. Куліша до В. Шенрока зберігається у справах № 29311–29312, № 29314, № 29317, № 29320–29321, № 29323–29347, № 29349–29355, № 29357–29378.

Значний блок листів представлений у справах № 29262–29276 – до Тарновського В. В., та в справах № 29277–29278 – до Тарновського В. М.

Епістоли до представника духовенства З. Киселевича, які містяться у справах № 29154–29159, визначають головною тематикою переклад Біблії і все, що дотичне до цього питання.

У цьому ж фонді, у справі № 29622 віднаходимо на 2 арк. лист матері М. Гоголя – Марії Гоголь до П. Куліша від 22.09.1866 р. з Василівки (*Лист Марії Гоголь до П. Куліша*, 1866); доповнює фонд № І епістолярій М. Дикарева до П. Куліша від 10.09.1892 (2 арк.) та від 28.07.1893 (2 арк.) (*Листи М. Дикарева до П. Куліша*, 1892; *Листи М. Дикарева до П. Куліша*, 1893). Один із листів написаний на іменному бланку, де вгорі аркуша зазначено «Митрофанъ Алексѣвичъ Дикаревъ» (*Листи М. Дикарева до П. Куліша*, 1892). Інший лист засвідчує перекладацьку діяльність П. Куліша над Біблією: «*Що до перекладу св. письма, то Ви, яко перекладач його, краще знаєте стан цієї справи. Я ж чув, що колись, під час свого учителювання, захожувався перекладати Євангелію д. Лобода, перекладач Тараса Бульби. Єдиним відомим твором перекладовим д. Лободи є книга Јова. Спочатку цю працю заслав Лобода комусь у Петербург. ... здається мені, що вона була передана на перегляд М. Костомарову, а Костомаровим Г. С. Вашкевичові, родичеві Лазаревських, що в його переклад Лободи з іншими недрукованими рукописами українськими переховується й досі*» (*Листи М. Дикарева до П. Куліша*, 1893).

В архіві Б. Грінченка у фонді І містяться копії листів і телеграм П. Куліша, зроблені рукою М. Грінченко з передмовою фондоутворювача. Вміст справи № 32490 представлений на 27 арк. у вигляді розшитого зошита, в якому багато перекрес-

лень. Усі записи структуровано: I. До А. Шишацького-Іліча (редактор «Черниговских Губернскихъ Вѣдомостей»); II. До невідомого у Чернігів; III. До невідомого у Харків; IV. До Б. Грінченка; V. До чернігівських земляків; VI. До І. Шрага (телеграма); VII. До невідомого (телеграма) (*Листи і телеграми П. Куліша*, б.д.). У справі № 34137 фонду I міститься лист машинного тексту (1 арк.), в якому від руки чорнилом вгорі аркуша зроблено напис: «Письмо П. А. Куліша къ неизвестному», а після цього запису, нижче олівцем дописано: II. До невідомого у Чернігів (*Лист П. Куліша до Михайла Кириловича*, б.д.). Текст вище зазначеної епістоли № 34137 є ідентичним до епістоли, яка представлена вище, у справі № 32490, у зшитому зошиті, серед записів II. До невідомого у Чернігів. Тільки у справі № 34137 зазначений адресат: «Шановний добродію, Михайло Кириловичу!», де від руки виокремлене комами звертання, а далі в листі подається: «Про наше літературне вбожество ніхто більш мене не сумує...» (*Лист П. Куліша до Михайла Кириловича*, б.д.). А в справі № 32490 не вказано адресата, лише привітання: «Шановний Добродію» (*Листи і телеграми П. Куліша*, б.д., арк. 25), а далі за текстом: «Про наше літературне вбожество ніхто більш мене не сумує...» (*Листи і телеграми П. Куліша*, б.д., арк. 25). Епістоли можуть дублюватися в різних фондах і по-різному зазначатися в картотечному описі.

Найвнє й зворотнє листування – до П. Куліша: від невідомого адресанта (№ 29968), від Надії (№ 29969–29970) [Архів Куліша], від Пилипа (№ 29971) [Архів Куліша], від книжкового магазину Вольфа (№ 28508), від «Комиссии для разбора древних актов» (№ 29705). У поданому списку хочемо відмітити адресантку Надію (№ 29969), яка є племінницею О. Білозерської. Про те, що вказана особа належить до родини Куліш-Білозерських, свідчить у попередньо поданій справі епістолярний документ, в якому зазначається: «*Мои дорогіе, ненаглядные дядя в Шляпе и мама Саша*» (*Лист від Надії до П. Куліша*, б.д., арк. 1). Щодо адресанта Пилипа, то інформації про нього обмаль, лише можемо дати певні зауваги, виходячи зі змісту епістолярного документа: «*Високоповажний Добродію! Гроши передали з книжками. Дякую щиро Вам і Вашій пані за привітності. Товариш мій теж дякує, кажучи, зроду я не думав, що такій Високий чоловік був таким привітним до простого люду. Ваш вічно шануючий прихильник Пилип*» (*Лист від Надії до П. Куліша*, б.д., арк. 1). Угорі арк. 1 чорнилом і олівцем зазначено: «письмо до П. А. Куліша пише простий чоловік». Цей архівний документ є одним із доказів ставлення з повагою П. Куліша до звичайних простих людей.

У вищезазначеному фонді зберігається щоденник П. Куліша (1845–1848) на 116 арк., датований 28.12.1845–06.10.1848.

У наступному фонді № II у справі № 2133 зазначаються копії рукописних документів О. Куліша, батька письменника. На 3 арк. документа, виданого Чернігівською духовною консисторією, подані дані про виписку атестата для старшого сина О. Куліша – М. Куліша, з метою вступу на службу до суду в канцелярію. У документі ще значиться виписка з метричної книги, тобто свідоцтво про народження П. Куліша, яке потрібне для вступу до Новгород-Чернігівської гімназії. Вищезазначений матеріал датується до 1835 р. (*Документи Ол. Он. Куліша про нагороду*, 1800–1835).

Фонд № III представлений великим масивом епістолярної спадщини П. Куліша. Про це свідчать справи, що містяться в архівосховищах: до О. Кістяковського

(№ 68258–68322), до О. Алчевського (№ 4086), до П. Білецького-Носенка (№ 7153–7154), до Г. Галагана, до Т. Шевченка (№ 7155), до О. Гребницького (№ 3980), до О. Лебединцева (№ 3780), до І. Шрага (№ 45316), до М. Максимовича (№ 5121), до І. Пулюя (№ 400). Зауважимо, що до останнього адресата у вищеподаному списку. У каталожному покажчику назва справи № 400 записана таким чином: «П. Куліш до І. Пулюя?» від 28.07.1889 р., в кінці запису стоїть знак «?». Тобто не маємо чіткого підтвердження, що цей лист адресований саме І. Пулюю. Хоча за змістом епістоли це цілком може бути правильним здогадом. Рамка-листа, тобто звернення і привітання починаються з таких слів: «Коханий Пане Докторе!». Також на зворотному боці листа на арк. 2 маємо такий напис: «Доктору Івану Пулюю» (П. Куліш до І. Пулюя, 1889). Викликає сумнів у каталожному списку саме так сформований запис справи № 400: «До І. Пулюя?», адже в листі вказаний адресант. Можливо, це стосується історії створення цієї справи фондоутворювачем або це просто технічна помилка?

Значний блок листів адресований до М. Костомарова (№ 10958–10981, № 10983), до Б. Грінченка (№ 37944–37950), до І. Хильчевського (№ 16703–1610). У справі № 16707 епістола подана без кінцівки, а ще міститься неповний лист І. Хильчевського до П. Куліша, зокрема, справа № 16706 представлена пошкодженим листом. У справах № 45293–45294 містяться листи письменника до невстановлених осіб (не вказані ні ім'я, ні по батькові) (*Листи П. Куліша до невстановлених осіб*, б.д.).

Фонд наповнений блоком листів П. Куліша і Л. Жемчужникова до О. Вересая, листи датуються серединою 50–60-х рр. XIX ст. (№ 4984–4994). На форзаці цієї справи є запис олівцем: не розбивати. Навіть якщо робити замовлення двох справ, що ми й зробили, це справи № 4984–4985, то ми отримали усі листи зі справи № 4984–4994. Зауважимо, масив документів складається з 11 пронумерованих листів. Дослідивши цей пласт матеріалу, вкажемо на те, що 10 листів адресовані до О. Вересая від П. Куліша: це справи № 4984, № 4985, № 4986, № 4987, № 4989, № 4990, № 4991, № 4992. Та один лист від Л. Жемчужникова до О. Вересая (*Лист Л. Жемчужникова до О. Вересая*, 1850–1860). Зазначимо, що на звороті листа написано чорнилом: «Приписка к этому же письму рукою Кулиша» (*Лист Л. Жемчужникова до О. Вересая*, 1850–1860), а далі зроблено запис олівцем: «Якъ писали ми до тебе, Остапе, листъ, тутъ саме нагодивсь до насъ у хату нашъ славетный на весь свѣтъ, Кобзарь Тарасъ Шевченко, та й каже: “Нате жъ и адъ мене карбованця, щобъ и моя була памятка въ Остапа, бо я ёго знаю, я читав про ёго у одній книзці, де ёго пісні надруковані”. От тобі ще карбованецъ прибавив про твою нужду, Остапе!» (*Лист Л. Жемчужникова до О. Вересая*, 1850–1860). У кінці листа, у правому нижньому кутку аркуша чорнилом дописано: «Та ще роздобрившись посилае тобі Тарасъ Григоровичъ и свою книжку, съ підписом руки своєї власної» (*Лист Л. Жемчужникова до О. Вересая*, 1850–1860). Цей допис містить важливу інформацію при розгляді відносин між вище зазначеними кореспондентами. Особливо цінною для нашого дослідження є цитата з листа: «нашъ славетный на весь свѣтъ, Кобзарь Тарасъ Шевченко» (*Лист Л. Жемчужникова до О. Вересая*, 1850–1860, арк. 3). Адже в науковій літературі довгий час переважала думка про те, що П. Куліш недооцінював творчі здібності й зверхньо ставився до Т. Шевченка, цій кореспондентській парі та їхнім стосункам присвячено низку наукових робіт [535; 398; 399].

Досліджуваний фонд містить портрет П. Куліша (літографія з автографом), який підписаний: «Милому другу Івану Филипповичу Хильчевському. П. Кулиш» (справа № 16713).

У фонді № VII у справі № 72 віднаходимо лист, написаний чорнилом і олівцем від П. Куліша до Д. Каменецького з проханням передати лист до М. Маркович (Марко Вовчок) від 23.04.1859 р. із Гатчини до Санкт-Петербурга (*Лист П. Куліша до Д. Каменецького*, 1859). У справі № 73 міститься лист П. Куліша до М. Маркович від 26.06.1898 р. (*Лист П. Куліша до М. Маркович*, 1898).

Низка статей про П. Куліша зберігаються у фонді № X. Серед них виокремимо: В. Петрова (1920–1930) «Куліш та Кирило-Мефодіївське товариство»; І. Абрамова (1925) «Лист до редакції журналу Україна» з приводу листів П. Куліша до Н. Білозерської, О. Куліш, Л. Підгорільського, Марка Вовчка»; М. Бужинського (1927) «Листи П. Куліша до Олександри Григорівни Милорадовичівни»; М. Возняка (1929) «П'ять листів П. Куліша до Ол. Білобородова»; І. Житецького (б.д.) «Куліш і Костомаров (ненадруковане листування 1860–1870-х рр.)»; К. Лазаревської (1930–1940) «Куліш і Марко Вовчок» (кілька невиданих листів); А. Ляценка (б.д.) «Перелюстрований лист П. Куліша до С. Т. Аксакова»; Л. Перетца (1843–1861) «Листування П. О. Куліша з П. П. Плетневим»; Ф. Савченка (б.д.) «Ненадруковані листи Куліша до Бодянського».

Епістолярій письменника також представлений у фонді № X: 1) Копія-лист П. Куліша до О. Вересая від 03.11.1868 р. (*Лист П. Куліша до О. Вересая*, 1868); 2) Копія листа П. Куліша до В. Ганки від 28.05.1846 р. (*Лист П. Куліша до В. Ганки*, 1846); 3) Лист-копія П. Куліша до О. Партицького від 18.05.1867 р. (*Лист П. Куліша до О. Партицького*, 1867).

У фонді № 63, у справах № 38–44 зберігаються 7 епістол від П. Куліша до А. Шишацького-Іліча, які зафіксовані в такому часовому проміжку: 10.10, 21.11, 26.11, 20.12.1856 року та 6 і 10.03, 13.05.1857 р. (*Листи П. Куліша до А. Шишацького-Іліча*, 1856–1857).

Занесені до реєстру фонду № 172 14 листів-копій М. Драгоманова до П. Куліша (*Листи М. Драгоманова до П. Куліша*, 1892–1895).

У фонді № 315 зберігається колекція документів П. Куліша, яка налічує 82 одиниці і датується 1843–1907 рр. Колекція була передана до відділу рукописів Бібліотеки у квітні 1964 р. удовою О. Дорошкевича – О. Тезіковою-Дорошкевич. Архівний фонд складається з трьох наукових праць та безпосереднього листування П. Куліша, а також епістолярію членів родини Білозерських та одного листа протоієрея Є. Сецинського до Ф. Титова.

Епістоли письменника з колекції, адресовані до членів родини – Н. Білозерської та О. Куліш. У справах № 4–8, № 34–80, в яких містяться листи, адресовані Н. Білозерській. Проте листи П. Куліша у справах № 16–17, ймовірно, адресовані до О. Куліш, оскільки у листах не вказано адресата, але за змістом можемо їх адресувати п. О. Куліш. У колекції зберігаються листи, адресовані до громади культурних діячів, зокрема, у справах № 9–15 зберігаються епістоли П. Куліша до О. Гатцука (*Листи П. Куліша до О. Гатцука*, 1874). У справах № 18–26 містяться листи П. Куліша до Д. Пальчикова, але всі вони адресовані Г. Павловні, можливо, дружині адресата (*Листи П. Куліша до Д. Пальчикова*, 1860–1861). Наступний пласт документів – це справи № 27–29, в яких зібрані листи П. Куліша до М. Симонова (*Листи П. Куліша до М. Симонова*, 1867–1868). На тексті листів (6 арк.) є примітки,

зроблені О. Куліш. Нумерацію продовжує справа № 30, в якій представлені листи П. Куліша до М. Юзефовича (*Листи П. Куліша до М. Юзефовича*, 1843–1847).

У вищезгаданій колекції у справах № 34–80 зберігаються епістоли О. Куліш до Н. Білозерської (*Листи О. Куліш до Н. Білозерської*, 1862–1907). У справі № 81 є лист, який адресований конкретному адресату – Н. Білозерський, проте у листі, що датується 19.04.1852 р., чітко не зазначений адресант, лише одне прізвище Білозерський без ініціалів. Як бачимо, до колекції П. Куліша увійшов широкий пласт документів, який є цінним ретроспективним джерелом інформації. Проте на сьогодні немає жодних відомостей як формувалася колекція і чому саме ці документи опинилися в користуванні О. Дорошкевича. Можемо зазначити лише те, що О. Дорошкевич свого часу досліджував біографію і творчість письменника (Дорошкевич, 1924, 1927).

Є. Кирилюком здійснено «Чорновий опис архіву Куліша П. О. при УАН (колишній Каманіна)» (Кирилюк, 1928). Рукопис оформлений олівцем і чорнилом, де зазначено творчий та епістолярний доробок митця. При вивченні цього матеріалу нараховано 133 адресанта, які були зазначені в документі і з якими листувався письменник. Дослідили одну особливу архівну деталь: в описі вказано номери полицок (або перша/остання полицка), на яких зберігаються відповідні документи. Наприклад, угорі занотовано: «29 полицка згори» (Кирилюк, 1928, арк. 1).

Особовий фонд письменника (№ 338) представлений масивом листів П. Куліша до П. Глібової (*Листи П. Куліша до П. Глібової*, 1860–1861). Ці машинописні копії були підготовлені із правками та передмовою Ів. Капустянського до друку в журналі «Червоний шлях», 1925 р. До складу фонду П. Куліша входять численні кореспонденції: зокрема, до Кобилянського (*Лист П. Куліша до Кобилянського*, 1861), до Н. Протасова, обер-прокурора Святейшого синода (*Лист П. Куліша до Н. Протасова*, 1846), до М. Крузе (*Лист П. Куліша до М. Крузе*, 1857) (хоча виявлення особи крайнього адресата залишається під питанням, це лише здогади), до М. Старицького (*Лист П. Куліша до М. Старицького*, 1984; *Лист О. Куліш до М. Старицького*, 1896). У цій же справі міститься лист О. Куліш, дружини письменника, до М. Старицького.

У справі № 24 зазначаються копії листів П. Куліша до М. Юзефовича (*Листи П. Куліша до М. Юзефовича*, 1843–1846), виконані невідомою рукою. Ці листи були опубліковані в журналі «Киевская Старина» в 1899 р. У справі зберігаються два листи (*Листи П. Куліша до М. Юзефовича*, 1843–1846) та записка на клаптику паперу (*Листи П. Куліша до М. Юзефовича*, 1843–1846). На полях епістоли адресант зробив три дописи, зазвичай це подяки чи прохання: «... скучив за вами, хоч те знайте, давній мій приятелю» (*Лист О. Марковича до П. Куліша*, 1858; *Записка від О. Марковича до П. Куліша*, 1859). Чорнилом та олівцем зроблені П. Кулішем «хозяйственные записи», які було віднайдено у справі № 28 (Кулиш, 1870).

ВИСНОВКИ

Опрацювавши архівні документи ІР НБУВ, зазначимо ті фонди, в яких містяться матеріали про П. Куліша та, зокрема, епістолярій письменника: I, II, VII, X, 63, 95, 112, 131, 170, 172, 251, 315, 338 (загальна кількість становить 12 фондів). У зазначеній установі архів П. Куліша представлений досить численними фондами, що вказує та підкреслює проблему розпорошеності Кулішевих архівних матеріалів, зокрема між фондами та загалом між архівними установами. Переважає

за чисельністю епістолярний доробок у I та III фондах бібліотечної установи, що склалося історично, коли формувалися рукописні фонди. Неповний чи нечіткий каталожний опис не завжди відповідає змісту справи, це уповільнює науковий процес і вказує на нерозробленість та неуніфікованість інформаційного вторинного архівного реєстру. Наголосимо на тому, що лише у фонді № I зберігаються близько однієї тисячі листів письменника, з яких приблизно сотня не містять відомостей про адресатів, що заважає повною мірою відтворити ретроспективну інформацію, проте доповнює та розширює уже відомі факти.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Абрамов, І. (1925, 27 листопада). *Лист до редакції журналу «Україна» з приводу листів П. Куліша до Н. Білозерської, О. Куліш, Л. Підгорільського, Марка Вовчка.* (Фонд 10, Одиниця зберігання 16802–16806), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Боряк, Г. (1995). *Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археоргафічна україніка».* Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського.
- Бужинський, М. М. (1927). *Листи П. Куліша до Олександри Григорівни Милорадовичівни.* (Фонд 10, Одиниця зберігання 12561), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Возняк, М. (1929). *П'ять листів П. Куліша до Ол. Білобородова.* (Фонд 10, Одиниця зберігання 17005), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Документи Ол. Он. Куліша про нагороду медалью метрич вип. синів Миколи і Пантелеймона і атестат Мик. Олекс. Куліша. (1800–1835).* (Фонд 2, Одиниця зберігання 2133), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Дорошкевич, О. (1924). *З Кулішевого архіву – листи Куліша до Марка Вовчка та О. Огоновського.* *Україна*, 4, 83–88.
- Дорошкевич, О. (1927). *Куліш і Милорадовичівна.* (Фонд 10, Одиниця зберігання 12569), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Житецький, І. (б.д.). *Куліш і Костомаров (ненадруковане листування 1860–1870-х рр.).* (Фонд 10, Одиниця зберігання 17360), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Записка від О. Марковича до П. Куліша. (1859, 11 квітня).* (Фонд 338, Одиниця зберігання 26), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Кирилюк, Є. (1928). *Чорновий опис архіву Куліша П. О.* (Фонд 338, Одиниця зберігання 100), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Кузьменко, В. (2016). *Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х рр. ХХ ст.* [Монографія]. Альфа-М.
- Куліш, П. А. (1870). *Хозяйственные записи.* (Фонд 338, Одиниця зберігання 28), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Куліш, П. (1845–1848). *Щоденник.* (Фонд 1, Справа 28562), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лазаревська, К. (1930–1940). *Куліш і Марко Вовчок.* (Фонд 10, Одиниця зберігання 17616), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист від Надії до П. Куліша. (б.д.).* (Фонд 1, Одиниця зберігання 29969), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист Л. Жемчужникова до О. Вересая. (1850–1860).* (Фонд 3, Одиниця зберігання 4988), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.

- Лист Марії Гоголь до П. Куліша.* (1866, 22 вересня). (Фонд 1, Одиниця зберігання 29622), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист О. Куліш до М. Старицького.* (1896, 31 січня). (Фонд 338, Одиниця зберігання 23), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист О. Марковича до П. Куліша.* (1858, 13 листопада). (Фонд 338, Одиниця зберігання 25), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до В. Ганки.* (1846, 28 травня). (Фонд 10, Одиниця зберігання 12566) Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до Д. Каменецького.* (1859, 23 квітня). (Фонд 7, Одиниця зберігання 72), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до Кобилянського.* (1861, 9 квітня). (Фонд 338, Одиниця зберігання 20), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до Лесі.* (б.д.а). (Фонд 1, Одиниця зберігання 29148), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до Лесі.* (б.д.б). (Фонд 1, Одиниця зберігання 29401), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до Лесі і Галі.* (1890, 15 березня). (Фонд 1, Одиниця зберігання 29397), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до М. Крузе.* (1857, 26 липня). (Фонд 338, Одиниця зберігання 21), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до М. Маркович.* (1898, 26 червня). (Фонд 7, Одиниця зберігання 73), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до М. Старицького.* (1984, 20 вересня). (Фонд 338, Одиниця зберігання 23), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до Марусі-внучки.* (1891–1892, 1896). (Фонд 1, Одиниця зберігання № 29427), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до Михайла Кириловича.* (б.д.). (Фонд 1, Одиниця зберігання 34137), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до Н. Протасова.* (1846, 18 грудня). (Фонд 338, Одиниця зберігання 22), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до невідомого адресата.* (б.д.). (Фонд 1, Одиниця зберігання 29489), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до О. Вересая.* (1868, 3 листопада). (Фонд 10, Одиниця зберігання 12565), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до О. Партицького.* (1867, 18 травня). (Фонд 10, Одиниця зберігання 12567), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи і телеграми П. Куліша до Б. Грінченка, В. Шрага та ін.* (б.д.). (Фонд 1, Одиниця зберігання 32490), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи М. Дикарева до П. Куліша.* (1892, 10 вересня). (Фонд 1, Одиниця зберігання 29636), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи М. Дикарева до П. Куліша.* (1893, 28 липня). (Фонд 1, Одиниця зберігання 29637), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи М. Драгоманова до П. Куліша.* (1892–1895). (Фонд 172, Одиниця зберігання 41), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи О. Куліш до Н. Білозерської.* (1862–1907). (Фонд 315, Одиниця зберігання 34–80), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи П. Куліша до А. Шишацького-Іліча.* (1856–1857). (Фонд 63, Одиниця зберігання 38–44), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи П. Куліша до Д. Пальчикова.* (1860–1861). (Фонд 315, Одиниця зберігання 18–26), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.

- Листи П. Куліша до М. Білозерської.* (1851–1853). (Фонд 1, Одиниця зберігання 29430–29435), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи П. Куліша до М. Симонова.* (1867–1868). (Фонд 315, Одиниця зберігання 27–29), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи П. Куліша до М. Юзефовича.* (1843–1847). (Фонд 315, Одиниця зберігання 30), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи П. Куліша до М. Юзефовича.* (1843–1846). (Фонд 338, Одиниця зберігання 24), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи П. Куліша до нествановлених осіб.* (б.д.). (Фонд 3, Одиниця зберігання 45293–45294), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи П. Куліша до О. Гатцука.* (1874, 4 червня – 15 вересня). (Фонд 315, Одиниця зберігання 9–15), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи П. Куліша до П. Глібової.* (1860–1861). (Фонд 338, Одиниця зберігання 11–12), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лященко, А. (б.д.). *Перелюстрований лист П. Куліша до С. Т. Аксакова.* (Фонд 10, Одиниця зберігання 17664–17665), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- П. Куліш до І. Пулюя.* (1889, 28 липня). (Фонд 3, Одиниця зберігання 400), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Перетц, Л. (1843–1861). *Листування П. О. Куліша з П. П. Плетньовим.* (Фонд 10, Одиниця зберігання 17926), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Петров, В. (1920–1930). *Куліш та Кирило-Мефодіївське товариство.* (Фонд 10, Одиниця зберігання 17931), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Письмо П. А. Кулиша в общество дерптских студентов коллегіум в древнем русском городе Юрьеве.* (1890, 28 березня). (Фонд 1, Одиниця зберігання 29249), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Савченко, Ф. (б.д.). *Ненадруковані листи Куліша до Бодяньського.* (Фонд 10, Одиниця зберігання 14765), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.

REFERENCES

- Abramov, I. (1925, November 27). *Lyst do redaktsii zhurnalu "Ukraina" z pryvodu lystiv P. Kulisha do N. Bilozerskoi, O. Kulish, L. Pidhorilskoho, Marka Vovchka* [Letter to the editorial board of the journal «Ukraina» regarding letters by P. Kulish to N. Bilozerska, O. Kulish, L. Pidhorilskiy, Marko Vovchok]. (Fund 10, Storage unit 16802–16806), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Boriak, H. (1995). *Natsionalna arkhivna spadshchyna Ukrainy ta derzhavnyi reiestr "Arkheorhafichna ukrainika"* [The national archival heritage of Ukraine and the state register "Archeological Ukrainian"]. M. S. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies [in Ukrainian].
- Buzhynskiy, M. M. (1927). *Lysty P. Kulisha do Oleksandry Hryhorivny Myloradovychivny* [Letters of P. Kulish to Oleksandra Hryhorivna Myloradovychivna]. (Fund 10, Storage unit 12561), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Dokumenty Ol. On. Kulisha pro nahorodu medaliu metrych vyp. syniv Mykoly i Panteleimona i atestat Myk. Oleks. Kulisha* [Documents of Ol. On. Kulish about the award of the medal of metric

- vol. sons Mykola and Panteleimon and the certificate of Myk. Oleks. Kulish]. (1800–1835). (Fund 2, Storage unit 2133), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Doroshkevych, O. (1924). Z Kulishevoho arkhivu – lysty Kulisha do Marka Vovchka ta O. Ohonovskoho [From the Kulish archive – letters from Kulish to Marko Vovchok and O. Ohonovskiy]. *Ukraina*, 4, 83–88 [in Ukrainian].
- Doroshkevych, O. (1927). *Kulish i Myloradovychivna* [Kulish and Myloradovychivna]. (Fund 10, Storage unit 12569), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Kulish, P. (1845–1848). *Shchodennyk* [Diary]. (Fund 1, Case 28562), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Kulish, P. A. (1870). *Khoziaistvennye zapisi* [Household records]. (Fund 338, Storage unit 28), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Russian].
- Kuzmenko, V. (2016). *Pysmennytskyi epistolarii v ukrainskomu literaturnomu protsesi 20–50-kr. XX st.* [Writer's epistolary in the Ukrainian literary process of the 20s–50s of the 20th century] [Monograph]. Alfa-M [in Ukrainian].
- Kyryliuk, Ye. (1928). *Chornovy opys arkhivu Kulisha P. O.* [Draft description of the archive of P. O. Kulish] (Fund 338, Storage unit 100), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lazarevska, K. (1930–1940). *Kulish i Marko Vovchok* [Kulish and Marko Vovchok]. (Fund 10, Storage unit 17616), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Liashchenko, A. (n.d.). *Pereliustrovanyi lyst P. Kulisha do S. T. Aksakova* [Re-illustrated letter of P. Kulish to S. T. Aksakov]. (Fund 10, Storage unit 17664–17665), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst L. Zhemchuzhnykova do O. Veresaia* [Letter of L. Zhemchuzhnykov to O. Veresai]. (1850–1860). (Fund 3, Storage unit 4988), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst Marii Hohol do P. Kulisha* [Letter of Mariia Hohol to P. Kulish]. (1866, September 22). (Fund 1, Storage unit 29622), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do M. Starytskoho* [Letter of O. Kulish to M. Starytskyi]. (1896, January 31). (Fund 338, Storage unit 23), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Markovycha do P. Kulisha* [Letter of O. Markovych to P. Kulish]. (1858, November 13). (Fund 338, Storage unit 25), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do D. Kamenetskoho* [Letter of P. Kulish to D. Kamenetskyi]. (1859, April 23). (Fund 7, Storage unit 72), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do Kobylianskoho* [Letter of P. Kulish to Kobylianskyi]. (1861, April 9). (Fund 338, Storage unit 20), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do Lesi* [Letter of P. Kulish to Lesia]. (n.d.a). (Fund 1, Storage unit 29148), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do Lesi* [Letter of P. Kulish to Lesia]. (n.d.b). (Fund 1, Storage unit 29401), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do Lesi i Hali* [Letter of P. Kulish to Lesiia and Halia]. (1890, March 15). (Fund 1, Storage unit 29397), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].

- Lyst P. Kulisha do M. Kruze* [Letter of P. Kulish to M. Kruse]. (1857, July 26). (Fund 338, Storage unit 21), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do M. Markovych* [Letter of P. Kulish to M. Markovych]. (1898, June 26). (Fund 7, Storage unit 73), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do M. Starytskoho* [Letter of P. Kulish to M. Starytskyi]. (1984, September 20). (Fund 338, Storage unit 23), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do Marusi-vnuchky* [Letter of P. Kulish to Marusia-granddaughter]. (1891–1892, 1896). (Fund 1, Storage unit № 29427), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do Mykhaila Kyrylovycha* [Letter of P. Kulish to Mykhailo Kyrylovych]. (n.d.). (Fund 1, Storage unit 34137), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do N. Protasova* [Letter of P. Kulish to N. Protasov]. (1846, December 18). (Fund 338, Storage unit 22), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do nevidomoho adresata* [Letter of P. Kulish to an unknown addressee]. (n.d.). (Fund 1, Storage unit 29489), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do O. Partytskoho* [Letter of P. Kulish to O. Partytskyi]. (1867, May 18). (Fund 10, Storage unit 12567), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do O. Veresaia* [Letter of P. Kulish to O. Veresai]. (1868, November 3). (Fund 10, Storage unit 12565), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do V. Hanka* [Letter of P. Kulish to V. Hanka]. (1846, May 28). (Fund 10, Storage unit 12566) Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst vid Nadii do P. Kulisha* [Letter from Nadiia to P. Kulish]. (n.d.). (Fund 1, Storage unit 29969), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty i telehramy P. Kulisha do B. Hrinchenka, V. Shraha ta in.* [Letters and telegrams of P. Kulish to B. Hrinchenko, V. Shrah et al.]. (n.d.). (Fund 1, Storage unit 32490), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty M. Drahomanova do P. Kulisha* [Letters of M. Drahomanov to P. Kulish]. (1892–1895). (Fund 172, Storage unit 41), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty M. Dykarieva do P. Kulisha* [Letters of M. Dykariev to P. Kulish]. (1892, September 10). (Fund 1, Storage unit 29636), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty M. Dykarieva do P. Kulisha* [Letters of M. Dykariev to P. Kulish]. (1893, July 28). (Fund 1, Storage unit 29637), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty O. Kulish do N. Bilozerskoi* [Letters of O. Kulish to N. Bilozerska]. (1862–1907). (Fund 315, Storage unit 34–80), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty P. Kulisha do A. Shyshatskoho-Ilicha* [Letters of P. Kulish to A. Shyshatskyi-Ilich]. (1856–1857). (Fund 63, Storage unit 38–44), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].

- Lysty P. Kulisha do D. Palchykova* [Letters of P. Kulish to D. Palchykov]. (1860–1861). (Fund 315, Storage unit 18–26), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty P. Kulisha do M. Bilozerskoi* [Letters of P. Kulish to M. Bilozerska]. (1851–1853). (Fund 1, Storage unit 29430–29435), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty P. Kulisha do M. Symonova* [Letters of P. Kulish to M. Symonov]. (1867–1868). (Fund 315, Storage unit 27–29), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty P. Kulisha do M. Yuzefovycha* [Letters of P. Kulish to M. Yuzefovych]. (1843–1847). (Fund 315, Storage unit 30), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty P. Kulisha do M. Yuzefovycha* [Letters of P. Kulish to M. Yuzefovych]. (1843–1846). (Fund 338, Storage unit 24), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty P. Kulisha do nevstanovlenykh osib* [Letters of P. Kulish to unidentified persons]. (n.d.). (Fund 3, Storage unit 45293–45294), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty P. Kulisha do O. Hattsuka* [Letters of P. Kulish to O. Hattsuk]. (1874, June 4 – September 15). (Fund 315, Storage unit 9–15), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lysty P. Kulisha do P. Hlibovoi* [Letters of P. Kulish to P. Hlibova]. (1860–1861). (Fund 338, Storage unit 11–12), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- P. Kulish do I. Puliuii* [P. Kulish to I. Puliuii]. (1889, July 28). (Fund 3, Storage unit 400), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Peretts, L. (1843–1861). *Lystuvannia P. O. Kulisha z P. P. Pletnovym* [Correspondence between P. O. Kulish and P. P. Pletnov]. (Fund 10, Storage unit 17926), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Petrov, V. (1920–1930). *Kulish ta Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo* [Kulish and the Kyrylo and Mefodii Society]. (Fund 10, Storage unit 17931), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Pismo P. A. Kulisha v obshchestvo derptskikh studentov kollegium v drevnem russkom gorode Iurev* [Letter of P. A. Kulish to the society of derpt students collegium in the ancient Russian city of Iurev]. (1890, March 28). (Fund 1, Storage unit 29249), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Russian].
- Savchenko, F. (n.d.). *Nenadrukovani lysty Kulisha do Bodiianskoho* [Unprinted letters of Kulish to Bodiianskyi]. (Fund 10, Storage unit 14765), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Vozniak, M. (1929). *Piat lystiv P. Kulisha do Ol. Biloborodova* [Five letters of P. Kulish to Ol. Biloborodov]. (Fund 10, Storage unit 17005), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Zapyska vid O. Markovycha do P. Kulisha* [Note from O. Markovych to P. Kulish]. (1859, April 11). (Fund 338, Storage unit 26), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Zhytetskyi, I. (n.d.). *Kulish i Kostomarov (nenadrukovane lystuvannia 1860–1870-kh rr.)*. [Kulish and Kostomarov (unpublished correspondence of the 1860s–1870s)]. (Fund 10, Storage unit 17360), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].

UDC 930.253:82-6]:027.54(477.411)VNLU

Tetiana Novalska,
*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: novalska@meta.ua
ORCID: 0000-0003-5095-5998*

Kateryna Timofieieva,
*PhD,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: voix@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6996-0566*

INFORMATION POTENTIAL OF THE EPISTOLARY HERITAGE OF P. KULISH IN FUNDS OF V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The aim of the article is to define the information potential of the epistolary heritage of P. Kulish in the funds of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine by analysing and establishing its documentary content, which makes it possible to reproduce retrospective information that complements and expands already known facts about the personality.

Research methods. Along with general scientific methods of analysis and synthesis, the research uses historical, systematic, typological and aesthetic ones, as well as methods of archival and source scholar heuristics, source scholar criticism of sources, their textual analysis and information reconstruction.

The scientific novelty of the study consists in highlighting the information resources representing the epistolary heritage of P. Kulish in V. I. Vernadsky National Library of Ukraine funds. The existing document multiplicity, primarily letters and telegrams, in the form of manuscripts and copies (in particular, typewritten articles by researchers of P. Kulish), which are of scientific interest for studying the writer's life and creativity, is analyzed in detail.

Main conclusions. In the funds of IR NBUV, there are about one thousand and a half letters of P. Kulish, which cover a long chronological range and present the names of many correspondents, both well-known and unknown, as well as letters without specifying the names of the addressees. The archive of P. Kulish is not consolidated in one fund, but scattered among different funds of the scientific institution: I, II, VII, X, 63, 95, 112, 131, 170, 172, 251, 315, 338 (the total number is 12 funds). Complex funds No. I "Literary materials", No. III "Correspondence", and fund No. X "Archives of the Ukrainian Academy of Sciences", in which the artist's epistolary documents predominate, deserve special attention. The document collection of P. Kulish, which is kept in No. 315, and is represented by the author's epistolary block, is also noteworthy. Fund No. I presents about one thousand letters of P. Kulish, many of which do not contain information about the addressees (it is a damaged document or an unidentified addressee), which prevents the full reproduction of retrospective information, but still complements and expands already known facts. The epistles of P. Kulish to his addressees recorded information of a biographical nature, which is a valuable addition to his own prosopographical portrait. For the most part, the writer's letters are characterised by informative content, as they are aimed to be read by a definite person. In addition, at that time, correspondence was one of the most important means of communication.

Keywords: information potential; information resource; P. Kulish; archival document; archival sources; manuscripts; archival funds; archive act; Manuscript Institute of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine; epistolary heritage; letter.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2023 р.